

**ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІ ТВОРЧОСТІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РОМАНІ Г. БРАСЮКА
„ДОННА АННА”**

Досліджується роман „Донна Анна” українського письменника 20–30-х років минулого століття Г. Брасюка, у якому знайшли своєрідне вираження основні ідеї Лесі Українки, оприявлені в творах „Лісова пісня” й „Камінний господар”.

Ключові слова: рецепція, інтерпретація, художня структура, реконструкція, національний характер.

Ім'я Гордія Івановича Брасюка (1899–1941) майже забуте сучасними літературознавцями. Воно лише принагідно згадується в незначній кількості публікацій останніх часів і, зрозуміло, не стало центром уваги окремого дослідження. В „Українській літературній енциклопедії”, ледве чи не єдиному сучасному джерелі інформації про митця, бо імені його немає навіть у двотомній „Історії української літератури ХХ століття”, відсутні біографічні відомості про Г. Брасюка, натомість уміщено розпливчасту інформацію про місце його народження. Про творчість письменника також написано дуже коротко: «Автор збірок оповідань: „В потоках” (1927), „Устинка” (1929), „Сни і дійсність”(1930), роману „Донна Анна” (1929). Останній піддався критиці за дрібнотем'я і натуралістичні тенденції. З 1931 року від літератури відійшов» [7, 229]. Це майже все, що може дізнатися про письменника той, хто не має доступу до архівної бази, видань і періодики 20–30-х років минулого століття. Тому сьогодні можемо констатувати той факт, що постать митця залишилась поза увагою сучасних фахових дослідників.

Про останній роман Г. Брасюка „Донна Анна” неможливо знайти більшої інформації, ніж переказ сприйняття твору критиками 30-х років. Щоправда, роман не був обділений увагою критики після свого виходу. У періодиці того часу рецензії

вмістили Г. Пронь, Л. Старинкевич, О. Фінкель, Л. Юровська та ін. Однак усі рецензії були негативні. Так, наприклад, в одній з них читаємо: „Отже, бачимо, що хоч би з якого боку підійти до роману, він є безумовно явище негативне. Дуже сумнівної художньої вартости, він безумовно шкідливий з боку соціально-літературного. Це витвір розбещеного міщанина, хтиве сюсюкання ласого на клубнічку, для якого фізіологічні процеси є єдиний чинник людської поведінки. Недурно ж зовсім непочутна у романі доба, коли він діється. Роман розрахований на смак такої ж міщанської публіки, як автор та його герої. Нашому новому читачеві нема чого з ним робити, а тому хай він краще не тратить марно часу і не береться за цю зайву книжку” [8, 210]. Проте наявність у рецензії неточностей і огріхів (Вольський названий Вольщій, Нік – Ніккі) говорить про неухважне, а враховуючи час написання – й упереджене ставлення і до автора, й до його твору. Зовсім не згадується в рецензії творчість Лесі Українки, яка, що видно навіть нелітературознавчим оком – з назви твору й не тільки, стала поштовхом і певною основою для роману. Зовсім не говориться про роль музики у розкритті характерів героїв.

Твір цей не перевидавався з 1929 року, тому доступ до тексту дуже обмежений. Це стало однією з причин вилучення роману з літературного обігу й неухваги до нього сучасних критиків.

На нашу думку, надійшов час його неухваженого аналізу. Це й окреслює мету нашого дослідження, завдання якого вбачаємо в сучасному прочитанні роману „Донна Анна” Г. Брасюка й акцентуванні уваги на визначенні особливостей рецепції творчості Лесі Українки в ньому.

Г. Брасюк у час написання роману входив до київської літературної організації МАРС (Майстерня революційного слова). Її члени, на відміну від досить значної кількості сучасників, вважали своїм завданням продовжувати кращі традиції попередників. Тому в їхній творчості своєрідне продовження знайшли ідеї української й світової класики. Не останнє місце серед них посіли творчі досягнення Лесі Українки. В „Історії

української літератури ХХ століття” знаходимо підтвердження цієї думки: «Могутній духовний заряд поезії Лесі Українки наснажував сучасників, а пізніше – представників „розстріляного відродження”» [5, 67]. Крім того, на нашу думку, спроба такого своєрідного переосмислення творчості саме Лесі Українки пояснюється ще й волинським походженням Г. Брасюка.

У його романі знайшли своєрідне переосмислення філософські ідеї письменниці, які еволюціонували в її творах, написаних у різні періоди. „У доробку Лесі Українки дедалі увиразнювалось тяжіння до драматичного світобачення, до досягнення дійсності в її неминучих конфліктних ситуаціях, нерідко з трагічним розв’язанням. Тому цілком закономірно вона еволюціонувала від ліричного самовираження до драматичних поем, створюючи свій цілком самобутній театр новітнього філософського спрямування” [5, 67]. У „Лісовій пісні” В. Агеєва виділяє бінарні опозиції лісового/сільського світу, лісу/хати, людини/природи [1, 197], порушуючи таким чином проблему гармонії людського життя. Роман „Донна Анна” Г. Брасюка в першій частині містить прямі паралелі з „Лісовою піснею”: Ганна, її донька Таля, композитор Володимир Шальвій по черзі уявляють себе й оточення персонажами цієї п’єси. Ці оприявлення героїв класичного твору допомагають простежити зазначені вище паралелі. Так, наприклад, Ганна Бачинська, опинившись у зеленій хащі, відчуває себе так, ніби „вирвалась з якогось ув’язнення”. Її перебування в лісі дало їй надію на те, що „вона відродиться, відмолодіє” [2, 32]. Володимир Шальвій саме на лоні природи шукає творчого натхнення для написання своєї опери „Лісова пісня”.

Як навесні Мавка прокинулася від звуків Лукашевої сопілки, так Ганна змінюється під час звучання музики Володимира, приходять до висновку, що вона не самотня й у житті є „ясні акорди, що єднають з усіма, хто відчуває їх, хто творить їх” [2, 50]. Саме зустрічі з музикою стають для Ганни поштовхом для власних рефлексій: „Ганна піросла у власних очах [...]. Вже перші звуки увертюри зродили для Ганни перспективу того

чарівного світу майбутнього, що його прагнула вона. Ганна відчула, що вона прокидається від довголітньої сплячки. У неї є ще досить сили, вона ще молода. Мусить ще жити повнокровно, барвисто” [2, 109].

Однак у другій частині твору, у якій Ганна знищує незакінчену оперу Володимира „Лісова пісня” і яка представляє переосмислення ідей „Камінного господаря” Лесі Українки, саме музика допомагає Ганні усвідомити роздвоєний стан своєї душі. Після зустрічі в опері з Ніком у свідомості Ганни намічається злам: образи музики Володимира почали змішуватись їй з життям і шумами заводу. Кульмінацією твору є сприйняття Ганною опери Моцарта „Дон-Жуан”, вона усвідомлює, що Володимир убив Ніка Бачинського, імітувавши нещасний випадок, а вона сама є не хто інший як донна Анна.

„Камінний господар” Лесі Українки виділяється із загального масиву її творів тим, що письменниця першою в українській літературі звернулася до традиційного для світової літератури сюжету про Дон-Жуана. Вона наголосила на екзистенційних аспектах цього образу, проблемі пошуку ідентичності, відчуження особистості у велелюдному світі. Однак минуле для неї не є чимось суцільно відрізанним від реального буття. Минулі події сприймаються нею не монологічно, а в діалектичному зв'язку із сучасністю. Тобто свідоме реконструювання авторкою певного психоповедінкового типу відбувається при зміні мотиваційно-ціннісних орієнтацій персонажів. Однак у Лесі Українки представлена своя концепція теми й образу, яка не повторює й еkleктично не сполучає попередників. Крім того, на відміну від них, Леся Українка у центрі свого твору поставила не Дон-Жуана, а донну Анну, якій належить активна роль. Її зв'язок з Дон-Жуаном – горде самоствердження, протест проти патріархальних традицій. Те ж саме спостерігаємо й у творі Г. Брасюка: зустріч з Володимиром вириває її зі звичного кола домашнього господарства, яке позбавило Ганну індивідуальності, зробило лише дружиною свого чоловіка. Ми зустрічаємося з головною героїнею у складний для неї період: вона дізнається

про зраду коханого чоловіка й це позбавляє сенсу її існування. Однак доля дарує їй зустріч з композитором В. Шальвієм, який наповнює її життя новим змістом: вона стає його музою.

Нік Бачинський і Володимир Шальвій є уособленням різних світоглядів. В одній із суперечок між ними Бачинський висловлює таку думку: „Для того, щоб відчутти пульс життя, мало бродити знічев'я й ловити замість гав ніжні звуки, що розкладають нерви. Треба дотикнутись власною рукою до молота, до підойми. Треба відчутти власні м'язи в русі коліс і двигунах” [2, 63]. На це Володимир дає достойну відповідь, зазначивши, що він розуміє вагу індустрії, але не варто робити з неї фетиша, бо вона лише кам'яний божок, у якого відсутня душа. Своєрідне метання між прихильністю (а назвати це любов'ю було б неправильно) до цих двох протилежних за внутрішньою суттю чоловіків поглиблюють роздвоєність свідомості Ганни.

Г. Брасюк створює свого роду містифіковану, знакову часопросторову текстову площину. Відбувається зміщення та накладання різних історичних часопросторів. Традиційний сюжет потрапляє в коло авторської свідомості й піддається осучасненню. О. М. Веселовський під осучасненням розумів оновлення традиційних сюжетів, тобто наповнення їх новим змістом життя [3, 56]. У творі ми спостерігаємо осучаснення психоповедінкових типів несучасної авторіві епохи, які виступають певними знаками для реципієнта й створюють сугестивне тло розуміння твору. І. Ю. Журавська зазначала, що світовий образ у новій обробці стає героєм із ясно вираженими ознаками свого часу [4, 455]. Це чітко простежується в романі Г. Брасюка „Донна Анна”.

Традиційний образ використовується як ім'я-символ. Письменника цікавить не структурно-семантична характеристика персонажа, а його ідейне наповнення, зашифрована в ньому метафорично-символічна сутність. Тому цей образ існує в романі як частина зображально-аналогійного плану твору, що виконує роль сугестивної деталі, яка органічно вписується в автентичне

тло оповіді. Глибина зображуваного починає розкривається в романі Г. Брасюка „Донна Анна” після того як стає відомо, що новий знайомий Анни Бачинської композитор Володимир Шальвій працює над оперою „Лісова пісня”.

Шальвій: „Я тільки тепер усвідомив, оскільки ви важили для мене. Я не можу пережити розлуки з вами. Для мене цей ліс стане пустою. Цієї ночі я страчу себе. Я так зжився з думкою, що ви будете зі мною довго, може навіть завжди... Як я мріяв, що ми проведемо в лісі золоту осінь!.. І раптом... така іронія. Ганнусю, любо, для чого це? Невже вас вабить кам'яний саркофаг міста?” [2, 79]. Однак пізніше для читача стає зрозумілим, що в образі композитора знаходимо відгомін образу Дон-Жуана з творів Гофмана й Мюссе, якими він стилізується на шукача абсолюту ідеальної Жінки, – але не як остаточної мети життя, а як засобу збагатити індивідуальність і розвинути своє „Я”. Так і Ганна й Таля потрібні лише для того, щоб навіювати йому образи його майбутньої опери.

Тому для Ганни донька Таля стала важливішою за Володимира: „Бачити Талю для Ганни стало якоюсь органічною потребою. Вона почувала, що задихається без неї тут, як без повітря. Її вже не могли розважити запобігливі Володимирові пестоші. В них було щось цинічне, що примушувало Ганну морщитись від огиди. Його гра на роялі дратувала” [2, 88–89]. Тобто у Ганни верх бере її материнське начало. І тут ми зустрічаємося з продовженням рис Дон-Жуана, які представлені у творчості Байрона й Шоу: вістря революційного пафосу загострено проти одного лиха – тих пут, що жінка-мати не надихає митця, а навпаки – через сучасний шлюб сковує його. Для їхніх героїв кайдани шлюбу найдошкульніші з тих, що суспільство облутало творчу індивідуальність. На підтвердження цього Володимир одного разу вигукує: „Хто сказав, що нежонатому зле жити? Де мій спокій? Де моя воля?” [2, 161].

Саме пошуком нової музи варто пояснювати зв'язок Володимира з Талею і примадонною Баталовою. А Ганна Бачинська бачить свій зв'язок зі світом тільки через чоловіків: спочатку

Ніка, потім Володимира. Таке антифеміністичне спрямування й пояснює доволі песимістичну кінцівку твору, коли Ганна, втративши будь-яку надію на вияв своєї індивідуальності, зазнавши поразки і як жінка-коханка, і як жінка-мати, вважає, що найважливіше для неї зараз – обміркувати меню на завтрашній день.

Таким чином, у творі Г. Брасюка „Донна Анна”, при всьому його намаганні переосмислити на новому рівні основні ідеї Лесі Українки „про протест особистості проти середовища [6, 28], ми спостерігаємо чоловічий погляд на жінку, яка повинна бути лише куховаркою й самицею, а всі її спроби виявити свою індивідуальність закінчуються невдало. Такі спроби Ганни призводять до того, що вона, маючи талант до співу й прагнучи самореалізації, стає лише додатком спочатку одного, а потім іншого чоловіка, які, такі різні по суті, не бачили в Ганні людини, а лише ту, що може задовольняти їхні фізичні й духовні потреби.

Це лише один з можливих поглядів на роман Г. Брасюка, відкриття творчості якого ще попереду, бо він поки що залишається білою плямою в історії української літератури 20–30-х років минулого століття.

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія.– К.: Либідь, 1999.– 264 с.
2. Брасюк Г. Донна Анна.– К.: Сяйво, 1929.– 300 с.
3. Веселовский А. Историческая поэтика.– М.: Высш. шк., 1989.– 406 с.
4. Журавская И. Мировые образы в украинской советской литературе (в контексте других славянских литератур) // Сравнительное изучение славянских литератур.– М.: Наука, 1973.– С. 450–459.
5. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн.– Кн. 1: Перша половина ХХ ст.: Підручник / За ред. В. Г. Дончика.– К.: Либідь, 1998.– 494 с.
6. Розумний Я. Українськість Дон Жуана в „Камінному господарі Лесі Українки // Сучасність.– 1991.– Ч. 12.– С. 26–36.

7. Українська літературна енциклопедія: В 5 т.– К.: Головна ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988.– Т. 1: А – Г.– 536 с.

8. Фінкель О. Бібліографія. Г. Брасюк Донна Анна. Сяйво 1929 р. т. 300, ціна 2 крб. 60 коп. // Червоний шлях.– 1930.– № 1.– С. 208–210.

Dmytrenko V. The Peculiarities of Reception of Lesya Ukrainka's Creative Work in the Novel "Donna Anne" after G. Brascyuk.

The article is devoted to the novel "Donna Anne" of the Ukrainian author of the 20–30ies of the past century G. Brascyuk. In his work main messages of Lesya Ukrainka put in the base of such works as "Wood song" ("Lisova Pisnya") and "Stone Master" ("Kaminyy Hospodar") have found their peculiar expression.

Key word: reception, interpretation, artistic structure, reconstruction, national character.